

Stjepan Matković

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
matkovic@isp.hr

Edi Miloš

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
emilos@ffst.hr

**SPAŠAVANJE GLADNE DJECE IZ BOSNE I
HERCEGOVINE TIJEKOM PRVOGA SVJETSKOG RATA:
PRIMJER SURADNJE SA KRALJEVINOM HRVATSKOM I
SLAVONIJOM**

Apstrakt: Tragom obilježavanja događaja vezanih uz stogodišnjicu Prvoga svjetskog rata autori u svome radu na temelju gradiva u hrvatskim arhivima i relevantne literature rekonstruiraju kako je 1917. organizirana akcija za spašavanje ugrožene djece iz siromašnijih krajeva juga Austro-Ugarske Monarhije zbog pojave gladi te posebno analiziraju primjer otpreme djece iz Bosne i Hercegovine čija su rubna područja na početku rata bila zahvaćena vojnim operacijama protiv Srbije i Crne Gore. Humanitarna akcija je izvedena uz odobrenje bosansko-hercegovačke vlade i u organizaciji s karitativnim društvima u banskoj Hrvatskoj koja su se tradicionalno bavila zaštitom djece te Središnjim odborom za zaštitu porodica mobiliziranih u ratu i poginulih vojnika. Zbog problema s aprovizacijom akcija preseljenja je imala privatno obilježje i zemaljska vlada nije utjecala na izbor transportirane djece, među kojima je bilo i onih koji su u ratu izgubili svoje očeve. U transportu su sudjelovala djeca koja su pripadala trima najvećim konfesijama, zbog čega je morala biti postignuta suglasnost predstavnika tih triju vjerskih zajednica. Muška i ženska siromašna djeca smještena su najvećim dijelom u plodnim krajevima Slavonije. Članak donosi pregled statističkih podataka, uvid u postupak povratka djece u roditeljske domove i poimenični popis muslimanske djece.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Bosna i Hercegovina, glad, djeca, humanitarna društva

Abstract: During the World War I several rescue missions were carried out for the sake of children in the poor areas of the south-eastern part of the Austro-Hungarian territory, e. g., Bosnia-Herzegovina, Dalmatia, and Istria. In Bosnia-Herzegovina, whose borders had been the theatre of military operation against Serbia and Montenegro at the beginning of the war, this humanitarian action was led in accordance between the land governments of Croatia and Bosnia-Herzegovina, approved by army officials and organized by humanitarian associations from Zagreb established in the pre-war years that were involved in child care and protection, as well as by the Central Committee for the Defence of Families in the Wars and of soldiers who died in combat. The authorities did not have any influence on the choice of the displaced children, some of whom had lost their fathers on the battlefields, or even both parents due to diseases or starvation. As they were Orthodox, Muslim, and Catholic, the representatives of all three confessional communities were requested to agree about children transports and their displacements in different places of municipal districts and counties in Slavonia region. In this paper special attention is paid to the Muslim children who were situated in the boarding-school in Vinkovci. According to the documents collected by Eugen Sladović, who was the under secretary of Bosnian-Herzegovinian Government at that time and officially authorized by its decree to control children's transports and schooling, one can reconstruct most of childhood education, their religious upbringing and living conditions. Sladović's papers show who participated in child care of Muslims, either from the Croatian or Bosnian-Herzegovinian side. In the end, the authors bring three lists with the personal names of Muslims children, including also the names of deceased among them and returnees to their homeland.

Keywords: World War I, Bosnia-Herzegovina, starvation, child care, humanitarian associations

Već polovicom prosinca 1914. pojavljuje se zbog raširenja ratnih operacija i njenih sve težih posljedica u raznim dijelovima Austro-Ugarske problem izbjeglica.¹ Nakon ulaska ruske vojske u Galiciju i Bukovinu došlo je do prve izbjegličke krize koja je pogodila Dvojnu Monarhiju. Tom prigodom kretanje većeg broja izbjeglica nije mimoišlo ni bansku Hrvatsku. Dokument u kojemu je Zemaljski predsjednik (*Landespräsident*) Kranjske zamolio Zemaljsku vladu banske Hrvatske da više ne usmjerava transport izbjeglica iz

¹ Rad je u izvornom obliku objavljen na francuskom jeziku pod naslovom "La Croatie ou la terre promise des enfants de Bosnie-Herzégovine 1917-1919", u: *Revue des études Slaves*, svezak 87, broj 2, Pariz 2016, 213-224.

Galicije, koji su ulazili u Slavoniju i namjeravali preko Zagreba ući u austrijski dio Monarhije, prema Kranjskoj, pokazuje da je unatoč manjoj skupini izbjeglica došlo do nesuglasica između dviju upravnih jedinica koje su bile u različitim dijelovima Monarhije.² Problem je očito ležao u podnošenju tereta troškova za smještaj i prehranu. Nedugo kasnije, na upite ratnog ministarstva iz Beča zbog potreba mobilizacije ima li još na području banske Hrvatske Galicijanaca poljske ili rutenske narodnosti, vlada u Zagrebu izvijestila je da se jedino na vlastelinstvu zagrebačke nadbiskupije nalazilo 29 bjegunaca iz Galicije koji su živjeli kao radnici uz odobrenje austrijskog Ministarstva unutarnjih poslova.³ Upravo je korištenje radne snage izbjeglica i prisilno interniranih osoba na poljoprivrednim posjedima, gdje se mogao obavljati lakši nadzor kretanja, bio jedan od načina smanjivanja troškova rada koji je nastao zbog masovnih mobilizacija za vojne potrebe. Iz jednog drugog dopisa može se uočiti da je dio galicijskih izbjeglica bio nakon ruske invazije upućen na rad u Bosni zbog nedostatka radne snage iz redova lokalnog stanovništva koje je bilo uglavnom na ratištima. Naime, iz te skupine izbjeglica je jedan dio otišao raditi na poljoprivredna dobra u Slavoniju i na područje općine Novske, gdje su još od prije „mnogo godina“ bili naseljeni njihovi sunarodnjaci.⁴ S obzirom da se ratna situacija na Istočnom bojištu ubrzo stabilizirala ofanzivom austrougarske vojske u svibnju 1915. koja je dovela do povratka L'vova pod njenu vlast i da je bečka vlada

² Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Predsjedništvo Zemaljske vlade – 78 (dalje: PrZv-78), kutija 881, vol. 6-22, br. 9231, 17. 12. 1914. U ovom je slučaju upravitelj Kranjske zabilježio da se radilo o 113 galicijskih izbjeglica. Za podatke o izbjeglicama iz Galicije i Bukovine u Kranjskoj vidi: Vilma Brodnik, Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med Prvo svetovno vojno, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, vol. 37, Ljubljana 1989, 226-227 i Renato Podbersič, Begunci z vzhoda in Godoviška kronika, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, vol. 52, Ljubljana 2004, 379-390.

³ HDA, PrZv-78, kutija 882, vol. 6-22, br. 2068, 8. 3. 1915.

⁴ Isto, kutija 882, br. 5029, 1. 6. 1915.

aktivno kontrolirala tu izbjegličku krizu davanjem materijalne potpore, ovaj slučaj evakuacije nije imao ozbiljnijih konzekvencija na Hrvatsku.

Istovremeno je izbio mnogi krupniji problem i sa mogućim smještajem izbjeglica iz pograničnih područja Bosne i Hercegovine te Sandžaka zbog širenja ratnih operacija, ponajprije zbog kombiniranih upada vojnih postrojbi Srbije i Crne Gore preko rijeke Drine.⁵ One su se kretale pravcem prema Sarajevu u rujnu 1914., a austrougarska vojska je odgovorila protuakcijom radi potpunog nadzora svoje istočne granice. Sve je to dovelo do evakuacije oko 42.000 stanovnika s tih jugoistočnih područja Monarhije, kao i 8.500 izbjeglica iz Sandžaka, koji su prvo bili raspoređeni u okruzima Bihaća, Banja Luke i Travnik, odnosno onim dijelovima zapadne i srednje Bosne koji nisu bili ugroženi vojnim djelovanjem.⁶ Budući da ti okruzi više nisu bili sposobni za primanje novih izbjeglica, odlučeno je da se oni dalje upućuju na susjedna područja u sklopu zemalja ugarskog dijela Monarhije, analogno slučaju s galicijskim izbjeglicama koji su odlazili u austrijski dio Monarhije. U rješavanje tog problema iseljavanja uključilo se zajedničko, austrougarsko ministarstvo financija iz Beča. Tako je ministar Leon Biliński, koji je ujedno po svom ministarskom položaju vodio i upravu Bosne i Hercegovine, obavijestio već krajem oktobra 1914. ugarskog ministra predsjednika Istvána Tiszu o mogućem dolasku većeg broja izbjeglica i pri tome predložio njihov prijelaz u bansku Hrvatsku.⁷ Međutim, Tisza je odgovorio da nije moguć smještaj izbjeglica iz

⁵ O ratnim operacijama na području Bosne i Hercegovine na početku rata vidi: Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1973, 125-126.

⁶ Prema dostupnim dokumentima, neposredno prije izbijanja rata došlo je i do pojave oko 1.000 bjegunaca iz Budve i Sutomore (Spizza), tada u sklopu austrijske Dalmacije, uglavnom žena i djece koji su zbog nedostatka hrane napustili to područje. Iz Beča je upućena molba Vladi u Zagrebu da se pomogne tim izbjeglicama. HDA, PrZv-78, kutija 877, vol. 6-22, br. 5690, 25. 7. 1914.

⁷ HDA, PrZv-78, kutija 881, vol. 6-22, br. 9470, Beč, 26. 12. 1914.

Bosne i Hercegovine na području krune sv. Stjepana („*auf dem Gebiet der Stephanskronen*“), ali da uzima u obzir Hrvatsku.⁸ Od tada je uspostavljena veza između Zagreba i Sarajeva, gdje su se izrađivali planovi za slučaj da budući ratni događaji izazovu veće evakuacije iz istočnih dijelova Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj.

Prvi pokazatelj korespondencije između predsjedništva dviju zemaljskih vlada u banskoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bio je telegram od 2. 1. 1915. koji je uputilo Predsjedništvo Vlade u Sarajevu na hrvatskog bana Ivana Skerleca i izvijestilo ga da oko 100.000 njenih stanovnika čeka na premještenje. Od te brojke bilo je 80.000 seoskog i 20.000 gradskog stanovništva od kojih su skoro svi bili „srpsko-hrvatske“ nacionalnosti („serbokroatischer Nationalitaet“) i to 40.000 (2/5) pravoslavne, 40.000 (2/5) muslimanske i 20.000 (1/5) katoličke vjere. Sutradan je stigao odgovor iz Zagreba, prema kojemu je ban u ime Zemaljske vlade banske Hrvatske izjavio da u skladu sa svojim mogućnostima može osigurati smještaj do 60.000 ljudi. Izrađen je i plan s točnim opisom koliko se na području pojedinih hrvatskih općina može primiti evakuiranog stanovništva, napose na području pograničnih kotara uz rijeke Unu i Savu.⁹ Hrvatska vlada je zaključila da nije u stanju pokriti troškove evakuacije jer nije mogla teretiti ni zemaljski proračun ni općinska sredstva. Zato je bosansko-hercegovačka strana ponudila financijsko obeštećenje za troškove stanovanja i bolničkog liječenja, a u pogledu opskrbe i davanje određene količine kukuruza koja bi odgovarala broju evakuiranih iseljenika i bila preuzeta na pograničnim željezničkim postajama, dok bi evakuirani seljaci bili dužni pomagati u ratarskim poslovima.¹⁰ Prema Zapisniku sa sastanka na kojem su 31. 3. 1915. u Zagrebu međusobno pregovarali odjelni

⁸ Isto, kutija 881, vol. 6-22, br. 9470, bez datuma.

⁹ Isto, kutija 881, vol. 6-22, br. 9470, 12. 4. 1915.

¹⁰ Isto, kutija 881, vol. 6-22, br. 4953, 1. 6. 1915.

predstojnici dviju vlada, Zvonimir Žepić i Oton Frangeš, mogu se uočiti pojedinosti u pogledu moguće evakuacije 5.000 građana Sarajeva i 40.000 seljačke populacije iz pograničnih krajeva istočne Bosne i Hercegovine, kao i pokrivanja troškova prehrane, stanovanja i zdravstvene njege izbjeglica u raznim dijelovima banske Hrvatske.¹¹ Taj plan isključio je politički nepouzdanе osobe iz evakuacije.

S obzirom da je i u ovom slučaju došlo do promjene ratnih prilika na tzv. Balkanskom bojištu, na kojemu je austrougarska vojska sudjelovala u okupaciji Srbije i Crne Gore, tako se otklonila i ova prijetnja s iseljeničkom krizom. Prema sačuvanim telegramima koje je zaprimilo Predsjedništvo Zemaljske vlade u Zagrebu, prisilno je relociran dio stanovnika Sarajeva. Tako su prema unaprijed određenom rasporedu i uz kontrolu vladinih povjerenika u razdoblju od 18. do 23. lipnja 1915. prevezeni 2.000 sarajevskih katolika te 1.900 židova u Zagreb i na područje Podravine u bjelovarsko-križevačkoj županiji.¹² S druge strane, prema istom su izvoru „sve osobe“ muslimanske vjere smještene su u samoj Bosni. Vlada u Sarajevu obavijestila je da je nešto ranije dio bogatijih sarajevskih obitelji, bez bilježenja njihovog broja, svojevolumno i bez financijske pomoći bosansko-hercegovačkih vlasti otputovao u bansku Hrvatsku. U tim izvještajima nisu zabilježeni pripadnici „grčko-iztočnog vjerozakona“, što se može povezati s odlukom iz ranijih dogovora između dviju vlada da se to stanovništvo „po mogućnosti što manje“ prima u banskoj Hrvatskoj.¹³

¹¹ Isto, kutija 881, vol. 6-22, br. 3270, 8. 4. 1915.

¹² Isto, kutija 881, vol. 6-22, br. 5380, 13. 6. 1915. Priopćenje Zemaljske vlade u Sarajevu o dolasku bosansko-hercegovačkih pripadnika i priloženi telegrami.

¹³ Isto, br. 3270. Ban Skerlec je na svom primjerku plana evakuacije u dijelu koji se odnosio na pravoslavne stanovnike na margini teksta zabilježio „ovo ispustiti“. U slučaju hrvatskih Srba valja izdvojiti i primjer njihovih prisilnih internacija nakon što je srpska vojska prešla 7. 9. 1914. rijeku Savu i ušla u istočni dio Hrvatske na području Srijema. Međutim, brzo se povukla. Nakon toga su

Do znatno većeg vala premještanja došlo je tijekom 1917. godine kad su dugotrajnost rata, problemi s prehranom, kontinuitet sušnih razdoblja, otežana prometna povezanost i masovna mobilizacija muškaraca u vojne postrojbe na udaljenim ratištima (talijanskom, istočnom i balkanskom) izazvali krizu gladi u Austro-Ugarskoj. Tako je od kraja srpnja do kraja prosinca 1917. započela evakuacija djece iz različitih krajeva juga Monarhije – područja oko Trsta, Istre, Dalmacije te Bosne i Hercegovine – u različite dijelove banske Hrvatske.¹⁴ Pod vodstvom karitativnih organizacija iz Zagreba pokrenuta je prvo u ljeto akcija u dogovoru s dalmatinskim pokrajinskim školskim vijećem iz Zadra i Društvom Sv. Ćirila i Metoda iz Opatije o dovođenju oko 300 djece iz priobalnih dijelova i otoka u plodnije hrvatske krajeve.¹⁵ Uspjeh zbrinjavanja te djece bio je poticaj da se akcija nastavi.

Nestašica hrane osobito je pogodila siromašnije krajeve Bosne i Hercegovine.¹⁶ Suša i nerodna godina ozbiljno su ugrozili prehranu stanovništva u pojedinim kotarima u kojima je poljoprivreda ionako bila nerazvijena, a znatan dio muške populacije mobiliziran. Pojava „aveti gladi“ i nagli rast broja umrle djece pokrenula je akciju

austrougarske vlasti „politički nepouzdan“ Srbe internirali u dubinu prostora banske Hrvatske.

¹⁴ Za opći pregled vidi: Mira Kolar, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod 2008.

¹⁵ „Pomoć našoj hrvatskoj braći iz Istre, Dalmacije, Bosne i Hercegovine“, *Narodna zaštita*, br. 4-5, Zagreb 1917, 11. Iscrpne podatke o evakuaciji istarske djece zabilježio je Vjekoslav Spinčić, zastupnik Istre u Carevinskom vijeću u Beču. Vidi njegov fond u Hrvatskom državnom arhivu, kutija 48, Intervencije, sv. 2 i 3, Evakuirani 1915-1918.

¹⁶ Glavni izvor za proučavanje spašavanja djece u ovome članku je do sada neistražena ostavština Eugena Sladovića koja se čuva u trezoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu, R 5239. Sladović je 1937. predao sve sačuvane materijale Sveučilištu u Zagrebu koje je naslovio „Podaci o prehrani gladne hrvatske i srpske djece iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata“.

spašavanja bosansko-hercegovačke djece.¹⁷ Akciju je započeo u Hercegovini fra Didak Buntić, ravnatelj franjevačke gimnazije u Širokom Brijegu.¹⁸ On je, napose uz pomoć Josipa Šilovića,¹⁹ koji je još prije rata vrlo uspješno djelovao na području socijalne skrbi, uspostavio veze s karitativnim organizacijama u Hrvatskoj radi upućivanja siromašne djece u plodne krajeve Slavonije i Srijema. Prije toga se obratio bosansko-hercegovačkoj Zemaljskoj vladi u Sarajevu i zatražio njenu dozvolu i potporu za akciju premještanja djece. U pismima koje je uputio generalu Stjepanu Sarkotiću, koji je tada bio na čelu Vlade, opisivao je bijedu koja je vladala u Hercegovini i upozoravao na prijetnju „grozne smrti“ od gladi.²⁰ Vlada je nakon tih apela prihvatila plan evakuacije i povjerila svom službeniku Eugenu Sladoviću²¹ nadzor nad otpremanjem djece posebnim vlakom od Mostara preko Sarajeva do Bosanskog Broda

¹⁷ U godinama 1915-1917. bilo je 150.314 umrlih u Bosni i Hercegovini, a od toga je otpadalo 65.346 slučajeva na smtra djece do desete godine života. Vidi: Eugen Sladović, „Skrb za dojenčad i majke u Bosni i Hercegovini“, *Narodna zaštita*, Zagreb 1918, n° 4-6, 94.

¹⁸ O Buntiću vidi: *Fra Didak Buntić: Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Fra Didak Ćorić (dir.), Kršćanska sadašnjost i Provincijalat Hercegovačke Franjevačke provincije, Zagreb – Mostar 1978; Andrija Nikić, *Fra Didakova skrb za Hercegovinu (dokumenti)*, Franjevačka knjižnica i arhiv u Mostaru, Mostar 2000. i *Fra Didak Buntić – čovjek i djelo*. Zbornik radova, Stipe Tadić i fra Marinko Šakota (ur.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2009.

¹⁹ Josip Šilović (1858-1939) rješenjem vladara stekao je 6. 12. 1916. naslov kraljevskog ugarskog dvorskog savjetnika (Hofrat). Osim toga, Šilović je tada bio saborski zastupnik i profesor kaznenog prava na Sveučilištu u Zagrebu. Još prije rata bavio se pitanjima zaštite napuštene i delikventne mladeži. HDA, PrZv-78, kutija 909, vol. 5-11, br. 586. i *Pravni fakultet u Zagrebu, dio III. Nastavnici Fakulteta*, sv. 2, Pravni fakultet, Zagreb 1997, 616-654.

²⁰ Tihomir Zubac, Uz dvadesetu godišnjicu smrti jednog velikog čovjeka. Fra Didak Buntić spasitelj hercegovačke djece u godinama gladi, *Hrvatski narod*, br. 342, Zagreb 1942, 9.

²¹ Eugen Sladović (1882-1960) u to je vrijeme bio vladin podtajnik u 5. odjelu vlade, a predavao je ustavno i državno pravo na Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu.

na granici s banskom Hrvatskom. Na taj način prvi su transporti djece bili organizirani u Hercegovini, gdje je zaslugom Buntića i franjevačkih župnika došlo do prvog popisivanja djece za evakuiranje i njihova upućivanja u kotare Županja, Vukovar, Vinkovci, Ilok, Stara Pazova, Zemun, Indija, Irig, Ruma, Srijemski Karlovci i Slavonski Brod.

Sa strane banske Hrvatske akciju je podržao Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobilizovanih i u ratu poginulih vojnika iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije (SZO, osnovan odlukom hrvatskog bana od 18. 7. 1917.),²² kojemu je na čelu bio Šilović, a uz njega su istaknutu ulogu u tom odboru imali tajnik SZO-a Gjuro Basariček i Petar Rogulja – prvi poznat kao pripadnik Hrvatske pučke seljačke strane i bliski suradnik braće Radić, a drugi kao istaknuti član Hrvatskog katoličkog pokreta i njenog krila koje je slijedilo učenje slovenskih kršćanskih socijala o potrebama socijalnog rada. U stvari, taj je Odbor izrastao iz Lige za zaštitu koja je osnovana neposredno prije izbijanja rata, u svibnju 1914., u Zagrebu, a njen odjel pod nazivom Liga za zaštitu obitelji mobilizovanih vojnika postao je službeno središte karitativnog rada tijekom rata.²³ Odbor je za rata postao službeno središnje mjesto za sve ratno pripomoćne i socijalno pripomoćne poduhvate, koji su se odnosili na ratnu siročad te obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih hrvatskih vojnika. Njegova efikasnost ležala je u činjenici da je bio dio Zemaljske vlade i njenog Odjela za unutarnje poslove. U tom je smislu Šilović mogao redovito nastupiti i na sjednicama Hrvatskog sabora, gdje je uspio iznijeti zakon o dječjim domovima i pri tome pohvaliti „naš narod, osobito seljaka, koji je primio i prigrlio kao

²² Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 18. 7. 1917, broj 2921 o uređenju zaštite porodica mobilizovanih i u ratu poginulih vojnika iz kraljevina Hrvatske i Slavonije. Vidi: *Spomenspis na spasavanje istarske, bosansko-hercegovačke i dalmatinske djece*, ur. Ljudevit Krajačić, Zagreb 1921, 32-33.

²³ Isto, 12.

vlastitu djecu više hiljada mališana iz Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Istre“.²⁴ Akcije Odbora podržavao je veoma širok krug osoba iz raznih udruga koje su se bavile humanitarnim djelovanjem. Odbor je imao oko četrdeset zaposlenika i mrežu povjerenika po raznim mjestima banske Hrvatske koji su bili uspješni u prikupljanju novca za dobrotorne svrhe, uključujući sredstva za evakuiranu djecu koja su bila smještena kod hrvatskih obitelji ili u internatima.²⁵ Da bi što redovitije izvještavao hrvatsku javnost o svojem djelovanju, Odbor je izdavao od 1916. mjesečni list *Narodna zaštita*, pod uredničkom palicom Gj. Basaričeka, u kojemu su iznošeni brojni podatci o karitativnom radu, a među autorima priloga bio je i tada još mladi, a kasnije proslavljeni književnik Miroslav Krleža. On je iskoristio stranice tog časopisa da izrazi svoju socijalnu osjetljivost prigodom prikupljanja sredstava za pomoć siromašnoj djeci.²⁶

Akcija spašavanja djece imala je privatni karakter te se u nizu službenih dokumenata zemaljskih vlasti u Bosni i Hercegovini i banskoj Hrvatskoj navodilo da je u stvari riječ o privatnoj inicijativi. Vlasti su imale poteškoća u aprovizaciji i nisu zato htjeli na sebe preuzimati teret organizacije u ratnim okolnostima, ali su, kako će to pokazati niz primjera, u znatnoj mjeri pomagale u akcijama. Zbog toga su brigu oko organizacije akcije, koja je uključivala i izbor djece za Transporte, preuzimali lokalni i konfesionalni odbori. Evakuirana djeca su uglavnom smještanjana u obitelji koje su na sebe preuzele teret skrbi za prehranu. S druge strane, vlasti su zbog humane i karitativne prirode akcije odobravale pomoć. Osiguravale

²⁴ Sjednica Hrvatskog sabora od 10. prosinca 1917, *Stenografski zapisnici Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 1913-1918, sv. VI, Zagreb 1921, 6-9.

²⁵ Vidi: Rad Narodne Zaštite od početaka do danas, *Narodna Zaštita. Glasilo Narodne Zaštite - Saveza dobrotvornih društava*, br. 1, Zagreb, 1. 1. 1923, 1.

²⁶ Ivan Bulić, Miroslav Krleža o Hrvatskoj u Prvome svjetskom ratu (Između kronike i interpretacije), *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 39, Zagreb 2007, br. 3, 701.

su besplatan prijevoz željeznicom, prehranu na putu koja se podmirivala iz sredstava lokalnih vlasti (općina) i davanje učitelja za dječju pratnju. Osim toga, bosansko-hercegovačka vlada pokrila je troškove nabave odjeće i obuće za djecu smještenu u Hrvatskoj. S obzirom da su mnoga djeca bila bosonoga, vlada je uplatila novac trgovačkoj firmi Hoefler iz Osijeka koja je prodala kožu za izradu cipela.²⁷ Svi ti troškovi, kao i oni koji su kasnije nastali s povratkom većeg broja djece u Bosnu i Hercegovinu nakon rata, podmirivani su iz tzv. šljivarske zaklade. Riječ je o zakladi koja je stvorena iz viškova trgovine šljivama. U Privilegiranoj zemaljskoj banci u Sarajevu otvoren je poseban račun za plaćanje troškova akcije evakuacija, a novčana sredstva bila su položena i na poseban račun Središnjeg zemaljskog odbora koji je bio otvoren u Prvoj hrvatskoj štedionici u Zagrebu i namjenski se trošio samo za bosansko-hercegovačku djecu.

Sveukupno je organizirano do početka 1918. deset transporta s muškom i ženskom djecom. Dva tjedna prije puta ti su se transporti morali najaviti mjesnim vlastima i od njih dobiti odobrenje. Osim za bansku Hrvatsku, dio djece je kasnije, uz dopuštenje zajedničkog ministarstva u Beču i ugarskog ministarstva za unutarnje poslove, premješten u južne županije Ugarske. Sladović je detaljno opisao putovanja s djecom u novinskim člancima koji su objavljeni tijekom rata i neposrednog poraća u *Sarajevskom listu*, *Narodnoj zaštiti* (Zagreb) i *Pravdi*, glasilu Jugoslavenske muslimanske organizacije (Sarajevo), a i neki drugi nadzornici djece su ostavili zapise o transportima.²⁸ Djeca su se u prvim transportima, koje je organizirao fra Buntić, okupljala u Mostaru iz raznih župa. Tu su se okupala u

²⁷ NSK, fond Eugena Sladovića, sv. 3, „Izdaci (Ausgaben)“. Vlada je uplatila toj firmi 30.000 kruna za nabavu 700 kg kože.

²⁸ Vidjeti: Dominik Mandić, Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku. Put druge skupine, *Kršćanska obitelj*, br. 3, 11, Mostar 1917, 223-226 i Ivan Marinčić, Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku. Put treće skupine, *Kršćanska obitelj*, br. 3, 12, 1917, 246-250.

gradskom kupalištu i nahranjena prije puta, a obilazio ih je i gradonačelnik Mujaga Komadina. Transport je bio organiziran preko direkcije vojne željeznice. Prvi je konvoj noćio u osnovnoj školi u Sarajevu i prije nastavka puta obilazilo središte grada.²⁹ Djeca su prelazila granicu uz posebno odobrenje u bansku Hrvatsku kod Bosanskog Broda ili Bosanskog Novog, gdje su prije ulaska smještena u karantenu i dezinficirana. SZO je prije nastavka puta osigurao djeci prikladnu odjeću i obuću za zimske uvjete na granici ili u većim mjestima sabiranja, uz čestu napomenu da je bila riječ o velikoj bijedi i sirotinji kakva do tada nije bila viđena.³⁰ Prigodom preuzimanja djece, izaslanici Odbora znali su biti iznenađeni činjenicom da je uglavnom dolazio veći broj djece u odnosu na najavljeni broj i da su s njima znale dolaziti i majke s mladom djecom od dvije do pet godina starosti pa su tako zaključivali da je dolazilo do „prave seobe naroda“.³¹ Problem hladnoće bio je vrlo izražen jer je znatan dio djece dolazio iz toplijih, južnih krajeva i nije bio na odgovarajući način pripremljen za premještaj. Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine odredila je zemaljskoj tkaonici ćilima da se otpremi odgovarajuća količina sukna i opanaka za djecu koja su prebačena u Hrvatsku. Konačno, djeca iz prvih transporta su uz nadzor fra Buntića i njegovih franjevačkih pomoćnika raspoređena po raznim obiteljima u Slavoniji i Srijemu.

Kad se pokazalo da akcija uspijeva, pokrenuto je i otpremanje srpske i muslimanske djece. Zbog multinacionalnog i multi-konfesionalnog sastava djece, organizatori akcije brižno su pazili da

²⁹ U tom opisu obilaska središta grada Sladović je istaknuo koliko su hercegovačka djeca živjela u zaostalom kraju, jer su se, prema njemu, čudila visini sarajevskih zgrada, zelenoj travi u parkovima i gradskom tramvaju. Vidi: Eugen Sladović, Put hercegovačke djece u Hrvatsku, *Narodna zaštita*, br. 3, 12-13, 1917, 8.

³⁰ Prema novinskom članku iz zagrebačkog dnevnika *Novosti* od 12. 12. 1917. (br. 344, str. 4) u Zagreb je stiglo 214 pravoslavne djece iz Hercegovine od kojih su mnoga usred zime bila „bosa i polu gola“.

³¹ Ferijalna kolonija hercegovačke djece, *Narodna zaštita*, br. 20-21, 1917, 10.

se u nju uključe predstavnici svih naroda i vjera. U tom su smislu akciju prebacivanja djece nadzirali društva Napredak, Prosvjeta i Gajret, kao i mostarsko-duvanjski biskup fra Alojzije Mišić, mitropolit dabro-bosanski Evgenije Letica i reisul-ulema hadži Mehmed Džemaludin ef. Čaušević. S obzirom da je Napredak bio raspušten, njegovu ulogu za brigu nad katoličkom djecom preuzela je Hrvatska narodna zajednica (HNZ). Međutim, u tom slučaju dolazilo je do napetosti između potpredsjednika HNZ-a i bivšeg zastupnika u Bosansko-hercegovačkom saboru Gjüre Džamonje i fra Buntića koji je prozivao Džamonju da je želio iskoristiti akciju za podizanje vlastite popularnosti i političku samopromociju.³² U tom je smislu za brigu nad katoličkom djecom središnje mjesto zadržao fra Buntić koji nije samo vodio transporte iz Hercegovine i održavao permanentne kontakte s vladom u Sarajevu, nego je često obilazio ferijalne kolonije po Hrvatskoj. U slučaju srpsko-pravoslavne djece u početku odaziv za premještanje radi prehrane nije bio visok. Zbog toga je mitropolit Letica, kome se obratio i Šilović da bi ga pozvao da podupre zbrinjavanje, zatražio od mitropolita zvorničko-tuzlanskog Ilariona Radonića da uputi okružnicu parohijskim svećenicima u Hercegovini te kotarevima u istočnoj Bosni da se agilnije uključe u akciju jer će inače teško stradati djeca u krajevima pogođenim glađu.³³ Posebno je bilo naglašeno da će srpska djeca biti zbrinuta u srpskim pravoslavnim kućama u Srijemu, Bačkoj i Banatu. Rezultat nije izostao i tako je u petom transportu u studenome 1917. putovalo 145 srpsko-pravoslavne djece iz hercegovačkih kotara Nevesinje, Trebinje i Bileće. Kasnije je na

³² NSK, fond Eugena Sladovića, „Otprema“, podaci o prehrani gladne hrvatske i srpske djece iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata, sv. 1, str. 67. Na drugome mjestu toga izvora navodi se da je Džamonja 26. 3. 1918. zatražio dozvolu za transport oko stotinu rimokatoličke djece s područja Gornjeg Vakufa i pri tome tvrdio da je osigurao za njih dječju koloniju u Đakovu u Slavoniji.

³³ Poziv mitropolita je objavljen u članku Smještanje djece srpsko pravoslavne vjeroispovjesti u Hrvatskoj i Slavoniji, *Narodna zaštita*, 1917, br. 22-23, 6.

primjeru zbrinjavanja srpske djece akcija proširena i na područje zapadne Bosne, kada je u siječnju 1918. poslano 206 siromašne djece u Hrvatsku.³⁴ Tom su prigodom do izražaja došla skupina iz Dobrotvorne zadruge zagrebačkih Srпкиnja unutar Središnjeg zemaljskog odbora na čelu s Jelenom Ćuk koje su sakupile, uglavnom od donacija hrvatskih Srba, znatna novčana sredstva za kupovanje odjeće i obuće.³⁵ Sredinom 1918. došlo je zbog teškoća s prehranom do izbjegličkog pokreta seljačkih obitelji iz kotara Glamoč, Petrovac i Ključ koji su prvo stigli u Banju Luku i Prijedor. Tom prigodom je prijedorski odbor, u kojemu su bili predstavnici svih triju vjerskih zajednica, organizirao transport više od 850 djece, od kojih je bilo sedmoro katolika, a ostali su bili pravoslavci.³⁶

Prijevoz djece nije se odvijao samo u pravcu banske Hrvatske. Sladović je započeo dogovarati sa saborskim zastupnikom u hrvatskom Saboru i veleposjednikom Vasom Muačevićem dodatne transporte djece u južnu Ugarsku i to na područja županije Bacs-Bodrog, Baranje i Torontala. Muačević je zatim u Budimpešti razgovarao s ministrom predsjednikom Sándorom Wekerleom i ministrom unutarnjih poslova Gáborom Ugronom koji su dali obećanje („*Zusicherung*“) i to „eventualno i za čitave obitelji“ a ne samo za posebno ugroženu djecu, za dolazak u tri spomenute županije.³⁷ U tu su svrhu osnovani lokalni odbori i prepostavljalo se da bi se moglo do 20.000 djece smjestiti u Ugarskoj. Međutim, to su bile pretjerane procjene. Zajedničko ministarstvo financija u Beču i nadležno ugarsko ministarstvo za unutarnje poslove dopustilo je na

³⁴ NSK, fond Sladović, sv. 4, „Statistika i evidencija“, 347.

³⁵ *Spomenspis*, 64-66.

³⁶ NSK, fond Sladović, sv. 7, „Povratak djece iz Hrvatske“, Dopis kotarskog ureda iz Prijedora, 13. 6. 1918, 622. Zabilježna su imena gradonačelnika Husref-bega Kapetanovića, župnika Josipa Kaurinkovića, imama Mustafe ef. Ibrišimovića i Dušana Zelenike.

³⁷ NSK, fond Sladović, sv. 1, „Otprema hrvatske i srpske djece iz BiH na prehranu u Hrvatsku“, 63.

početku akcije da se u južnim županijama smjesti oko 600 djece iz Bosne i Hercegovine, a kasnije se sredinom 1918. tamo nalazilo oko 3.450 pravoslavne djece.³⁸

Hrvatska javnost redovito je obavještavana o dolasku transporta s bosansko-hercegovačkom djecom i njihovom broju po vjeroispovijesti. Jedan od transporta, koji je krenuo 8. 12. 1917., išao je preko Bosanskog Novoga do Zagreba, odakle su djeca poslana na područje Bjelovara. Središnji zemaljski odbor pokrenuo je u glavnom hrvatskom gradu akciju sabiranja odjevnih predmeta i novca. U prikupljanju pomoći uključili su se i drugi faktori. Tako je, na primjer, uprava službenih *Narodnih novina* organizirala donacijsku večer za siročad, dok je na dan sv. Nikole izvedena opera "Traviata".³⁹ Veće novčane priloge su dali hrvatski ban Antun pl. Mihalovich, zagrebački nadbiskup Antun Bauer i imućna obitelj baruna Turković.⁴⁰ Brigu za pravoslavnu djecu preuzeo je poseban odbor žena iz Zagreba.

Tijekom 1918. postavilo se pitanje povratka djece. S obzirom da je žetva u toj godini bila uspješna, znatno su se popravili uvjeti prehrane u odnosu na prethodnu godinu. Prema sačuvanim dokumentima, početkom rujna 1918. dio obitelji, koji su preuzeli bosansko-hercegovačku djecu na skrb, više nisu htjeli snositi teret ishrane. S druge strane, dio djece tražio je da se tijekom školskih praznika vrate svojim kućama kako bi mogli pomoći svojim obiteljima u obavljanju poljoprivrednih poslova. Međutim, broj djece povratnika bio je vrlo malen. Na primjer, iz muslimanskog

³⁸ NSK, fond Sladović, sv. 1, „Otprema hrvatske i srpske djece iz BiH na prehranu u Hrvatsku”, 76.

³⁹ Darovi i Dobrotvorna predstava na Nikolinje u korist uboge ratne siročadi, *Narodne novine*, br. 280, Zagreb, 6. 12. 1917, 3.

⁴⁰ Sabiranje za siromašnu istarsku, dalmatinsku i hercegovačku djecu, *Narodne novine*, br. 283, 11. 12., 4.

internata otišlo je 47 djece kući tijekom proljeća i ljeta 1918.⁴¹ Za to je bila zaslužna i bosansko-hercegovačka vlada koja nije odobrila masovniji povratak, nego je uz zauzimanje Središnjeg zemaljskog odbora u ljeti i jesen 1918. poslala još djece u Hrvatsku na prehranu i smještaj.⁴²

U tom vremenu vodila se statistika tako da se prema podacima koje je sastavljao Središnji zemaljski odbor tijekom rata do 1. 6. 1918. nalazilo ukupno 11.652 djece iz Bosne i Hercegovine na području banske Hrvatske: od toga 6.449 pravoslavaca, 5.080 katolika i 123 muslimana; na dan 20. 8. 1918. bilo je ukupno 12.270 djece: od toga 7.235 pravoslavaca, 4.905 katolika i 131 musliman, dok je prema poratnom popisu u Hrvatskoj bilo 12.411 djece: od toga 4.905 hrvatske, 3.537 srpske i 131 muslimanske.⁴³ Uz to, 3.838 srpske djece bilo je smješteno u južnoj Ugarskoj na području županija Bacs-Bodrog, Baranje i Torontala. Prema Mini Kujović, koja se analitički bavila temom evakuacije djece na temelju istraživanja fonda Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, bilo je u jedanaest grupnih putovanja otpremljeno 12.216 djece u dobi od 6

⁴¹ NSK, fond Sladović, sv. 5, „Internat u Vinkovcima za djecu islamske vjeroispovjesti”, Tabela: Iskaz o djeci koja su otišla kući, 471-473.

⁴² NSK, fond Sladović, sv. 5, „Internat u Vinkovcima za djecu islamske vjeroispovjesti”, 394.

⁴³ Na jednome drugome mjestu zabilježeno je da su nastale „neke diferencije“ u podacima pa su izneseni nešto manji brojevi: 6.391 pravoslavaca, 4.882 katolika i 122 muslimana. Vidi: NSK, fond Sladović, sv. 4, „Statistika i evidencija (Kinderevidenz)“, 195 i 348-353 i *Narodna zaštita*, br. 4-6, str. 148. Kasnije su se također brojevi djece mijenjali u opisima pojedinih autora. Tako je Matko Rastovčanin napisao da je Buntić spasio „do 7000 djece“ (Narodni prosvjetitelj i otac sirotinje, *Jadranski dnevnik*, br. 31, Split 1937, 3), Dane Zubac tvrdio da je spasio „8000 dece“ (Fra Didak Buntić, *Politika*, br. 8524, Beograd 1932, 8), Jenko Vasilj bilježio da je samo fra Buntić poslao 7.000 djece iz Hercegovine (Veliki muž kršne Hercegovine, *Hrvatski narod*, br. 342, Zagreb 1942, 5), a Andrija Nikić (*Godine gladi. Povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje (1916.-1919.)*, Mostar-Veljaci 1995, 88) da je bilo više od 17.000 bosansko-hercegovačke djece u Hrvatskoj.

do 17 godina.⁴⁴ Statistika ne donosi podatke o omjeru muške i ženske djece, ali se prema pojedinim izvješćima može ustanoviti da je manji broj djevojčica također bio obuhvaćen u pojedinim transportima.

Broj i datum transporta	Mostar			Sarajevo		Bihać	Travnik	Ukupno
	musli	kato	pravo	musli	pravo	pravo	kato	
I. 10-12. 9. 1917.		346	-					346
II. 25-27. 9. 1917.		206	-					206
III. 3-5. 10. 1917.		520	2					522
IV. 9-10. 10. 1917.		312	-					312
V. 13-18. 11. 1917.		-	145					145
VI. 20-23. 11. 1917.	94	1	269	22				386
VII. 5-8. 12. 1917.		18	114		88			220
VIII. 7-8. 12. 1917.		-	-			200		200

⁴⁴ Mina Kujović, Privremeno izmještanje bosanskohercegovačke djece u Slavoniju (1917-1920) prema građi Arhiva Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja*, vol. 6, Sarajevo 2010, 37.

IX. 12- 15. 12. 1917.		565	-				42	607
X. 26.12- 2.1. 1918.			426					426
								= 3368

Tabela 1: Organizirani transporti djece do početka 1918. iz Bosne i Hercegovine za bansku Hrvatsku

Izvor: Anzahl der beförderten Kindern nach Konfessionen aus den Kreisen [Broj otpremljene djece prema vjerskoj pripadnosti i okruzima], NSK, fond E. Sladovića, sv. 1, 41-42.⁴⁵

Tabela 2: Broj bosansko-hercegovačke djece smještene na prehranu u Hrvatskoj, Bačkoj i Banatu, 1917-1920.

Okrug i kotari	Broj došle djece	Broj otišle djece	Ostalo izvan BiH
Okrug Bihać			
Bihać	362	279	85
Krupa	310	254	56
Sanski Most	342	271	71
Petrovac	714	450	264
Cazin	327	292	35
Ključ	361	319	42
Kulen Vakuf	226	209	16
Okrug Banja Luka			
Banja Luka	373	316	58

⁴⁵ Usporediti i: NSK, fond Sladović, sv. 6, „Službena korespondencija (Ministerialberichte)“, 506, gdje se također nalazi popis za prvih deset transporta. Podaci se razlikuju za deseti transport, jer je u drugom popisu zabilježeno da je otpremljeno 432 srpske i 5 hrvatske djece.

Derventa	194	169	25
Kotor Varoš	285	255	30
Prijedor	205	167	38
Bosanski Novi	234	210	24
Prnjavor	224	181	43
Okrug Sarajevo			
Sarajevo	229	212	17
Visoko	299	248	51
Rogatica	312	239	73
Foča	292	244	48
Okrug Travnik			
Bugojno	311	255	56
Glamoč	535	397	138
Prozor	404	297	107
Livno	368	273	95
Jajce	208	242	36
Donji Vakuf	278	171	42
Gornji Vakuf	213	142	35
Brčko	333	269	64
Bosanska Gradiška	222	194	28
Okrug Mostar			
Mostar	415	267	148
Ljubuški	426	292	134
Nevesinje	547	402	145
Trebinje	435	305	130
Gacko	638	459	179
Bileće	507	334	173
Stolac	337	255	82
Posušje	209	125	84
Ljubinje	416	293	123
Ukupno	12062	9287	2775

Izvor: *Spomen-spis na spasavanje istarske, bosansko-hercegovačke dalmatinske i djece*, Zagreb 1921, 110.

Premda je broj muslimana bio najmanji među relociranom djecom, njima se nije pridavala manja pozornost. Budući da su muslimani imali svoje ritualne propise, organizatori smještaja vodili su brigu o tim vjerskim razlikama. Muslimanska djeca nisu se mogla smještavati kod kršćanskih obitelji. Stoga je osnovan poseban internat u Vinkovcima koji je bio blizu granice s Bosnom. Skrb u tom slučaju vodio je *ad hoc* ženski odbor za muslimanski internat, a lokalne vlasti su nadzirale njegovo funkcioniranje. Internat se nalazio u zgradi vinkovačke svilane u kojoj se nalazila velika sala s više od 200 kreveta i centralnim grijanjem. Akciju oko otpremanja muslimanske djece preuzeo je u svoje ruke Ulema-medžlis u sporazumu s Vakufsko-mearifskim saborskim odborom. Članovi tog Odbora su preko kotarskih vakufsko-mearifskih povjerenstava odredili onu djecu koja su se trebala otpremiti u Vinkovce radi prehrane. U sporazumu sa Središnjim zemaljskim odborom određen je 20. studeni 1917. kao dan upućivanja transporta u Hrvatsku. Otputovalo je 122 muslimanske djece koja su poticala iz šest kotara: Stolac (40), Gacko (14), Bileće (29), Konjic (7), Ljubinje (4) i Višegrad (28).⁴⁶ Osim toga, prema pojedinim izvještajima, dio muslimanske djece dolazio je zbog otežanih prehrambenih prilika u Bosni i Hercegovini mimo nadzora tako da je odluka hrvatskih vlasti bila da ih se sve upućuje u internat. Kasnije, tijekom ljeta 1918. došlo je još 50 djece s područja kotara Cazin i Glamoč. U pogledu organizacije transporta djece iz Hercegovine zabilježeno je da je jedan od posljednjih transporta upućen iz Širokog Brijega za Donji Miholjac prenoćio upravo u muslimanskom odgajalištu u Vinkovcima, što upućuje na zaključak da je tijekom rata funkcionirala suradnja između vjerskih zajednica i civilnih organizatora putovanja.

⁴⁶ NSK, fond Sladović sv. 5, „Internat u Vinkovcima za djecu islamske vjeroispovjesti”, 355-358. Razlika u broju u odnosu na brojke u tabeli 1 vjerojatno je posljedica nedostatka potpunijih podataka tako da se ovaj viši broj može smatrati točnim jer je nastao na licu mjesta.

U skladu s uzrastom djece mogu se promatrati i osnovni obrisi njihova života u internatu. Prema već utvrđenim odrednicama vezanima uz dob sva su djeca tijekom rata od šeste godine započinjala kolektivno školovanje, a s navršetkom 13. godine života mogla su se uključivati u obavljanje sezonskih poslova.⁴⁷ Tako su tomu internatu od samog početka bila dodijeljena dva muallima – učitelja muslimanske osnovne vjerske škole (Muhamed Kurt i Šaban Begić), kao i dva kuhara (Muhamed Crnčević i Avdo Kokotović). Djeci su se dijelila tri obroka, odnosno dva puta tjedno dobivala su mesna jela. Za djecu, koja su bila u godinama školske obveznosti, uspostavljena je posebna narodna osnovna škola. U pogledu ukupnog broja djece iz Bosne i Hercegovine zatražio je Središnji zemaljski odbor od bosansko-hercegovačke vlade da pošalje u nadzor dva učitelja – jednog pravoslavnog (Stanko Mitrović iz Bileća) i jednog katolika (Stjepan Jablanović iz Sovića kod Ljubuškog) - da pregledaju ferijalne kolonije.⁴⁸ Zatim je iz Sarajeva stigao i učitelj osnovne škole Hamdija Kreševljaković - kasnije poznati povjesničar - koji je preuzeo upravu i nastavu osnovne četverorazredne škole u muslimanskom internatu u Vinkovcima. Bosansko-hercegovačka vlada poslala je s učiteljima nastavne i vjeronaučne udžbenike. Kasnije su radi velikog broja djece uz Kreševljakovića poslana učiteljice Olga Franz i Terezija Jurišić te učitelj Petar Kučinić koji su radili prema nastavom programu osnovnih škola u Bosni i Hercegovini. Utjecaj na rad škole imalo je islamsko vjersko vijeće – Ulema-medžlis iz Sarajeva koje je tijekom

⁴⁷ Takvu definiciju donosi Manon Pignot u svom radu o djeci u Prvom svjetskom ratu u: *The Cambridge History of the First World War*, volume III, Civil Society, ur. Jay Winter et al., 29-45.

⁴⁸ U izvorima se još ističe da su prosvjetnu brigu nad pravoslavnom djecom koja su bila okupljena u Staroj Pazovi vodili učiteljica Marija Vojnarović, svećenik Dušan Gačinović i školski inspektor Vojislav Borić. Vidi: M. Kujović, Privremeno izmještanje, 42. Hercegovački franjevci poslali su u dogovoru sa Središnjim zemaljskim odborom gimnazijskog profesora fra Valu Zovka da u Vukovaru, u tamošnjem franjevačkom samostanu, organizira sjedište za obilazak djece i nadgleda njihov prosvjetni i vjerski odgoj. Vidi: A. Nikić, *Godine gladi*, 68.

1918. zatražilo od bosansko-hercegovačke vlade da opozove učitelje Jurišić i Kučinić jer nisu zadovoljili „u onom smislu, kako se to od njih tražilo“.⁴⁹ Vlada je istovremeno namjeravala podignuti poseban internat u Bosni, na području kotar Bijeljina, ali je odustala od te ideje. Osim toga, postavljen je Jusuf Imamović iz Bihaća za posebnog upravitelja internata i ekonomat, što je bio prijedlog vodstva SZO-a radi povećanog dolaska broja djece s područja Cazina i Glamoča. Vlada u Sarajevu poslala je za potrebe internata tri vagona gorivog drva i kamenog ugljena iz rudnika Kreka, a za potrebe nastave normirane školske i vjerske knjige. S druge strane, zabilježeno je da su roditelji djece tražili da ih se vrati kućama ili da barem dolaze za vrijeme obavljanje poljskih radova. Školska uprava ipak nije dopustila da se prije školske godine djeca upućuju u svoj zavičaj i prihvaćala je jedino mogućnost da provedu samo mjesec dana tijekom ljetnih praznika kod svojih roditelja, jer bi u protivnom postala neposlušna.⁵⁰

U internatu je umrlo 12 djece. Glavni uzrok smrti bile su zarazne bolesti – šestoro djece umrlo je od ospica - koje su se pojavile u ožujku 1918. u Vinkovcima, a navodila se i loša kvaliteta vode kao izvor opasnosti zbog čega se razmišljalo i o premještanju u Pleternicu. Nekolicina muslimanske djece, koja se nisu dovoljno oporavila od gladi i tjelesne slabosti, dobila je ospice iz kojih se stvorila upala pluća od čega su umrli. I učitelj Kreševljaković je dobio upalu pluća zbog čega se otišao liječiti u Sarajevu, a nakon što se oporavio ponovo se vratio u Vinkovce.⁵¹ U pismu koje je uputio

⁴⁹ NSK, fond Sladović, sv. 5, „Internat u Vinkovcima za djecu islamske vjeroispovjesti“, 397.

⁵⁰ Muallim Begić je izvještavao da su prilike u internatu „pohvalne“ i da je za djecu najbolje da iz odgojnih i humanitarnih razloga tamo i ostanu. Reisul-ulema Čaušević je bio skloniji udovoljavanju dječje želje za kućom, dok je Kreševljaković iznio mišljenje da „djeca mogu otići jedino ako po njih dođu roditelji.“ Isto, 439 i 449.

⁵¹ Za vrijeme boravka u sarajevskoj bolnici Kreševljaković je primao lokalne *Vinkovačke novine* i u njima sa zanimanjem čitao obavijesti o muslimanskom

Zemaljskoj vladi u Sarajevo pisao je dosta pozitivno o ulozi internata: „Meni je dobro poznato da je samo jedno ili dvoje djece pobjeglo [iz internata]. Kotarske oblasti u Hrvatskoj često prijavljuju da su muslimanska djeca zatečena bez pratnje i sredstava. Tada bi Središnji zemaljski odbor otpremio tu djecu u Vinkovce. Bilo ih je oko 25. Poslano je kućama 21 dijete radi kućnoga rada uz privolu nadležnih organa, a u svemu je iz internata pobjeglo 8 djece, od kojih je najviše onih koji nisu došli u Vinkovce s transportom. Danas se nalazi u internatu 109 dječaka, 14 je svršilo 4. razred osnovne škole. Obećano je dobrim đacima da će se smjestiti u pripravni tečaj kod muške preparandije u Derventi. Ne bi bilo dobro raspustiti internat jer bi ga kasnije teško bilo opet otvoriti.“⁵² S druge strane, izvori srpske provenijencije zabilježili su da je u Hrvatskoj, Bačkoj i Banatu umrlo 73 srpske djece i to od tifusa, upale pluća i španjolske influence, što je pokazalo da je na nekim drugim mjestima prijetila veća opasnost od zaraza.⁵³ Kad se Austro-Ugarska već raspala Kreševljaković je nastavio komunicirati s vladom Narodnog vijeća SHS u Bosni i Hercegovini, brinući se za djecu u internatu. S obzirom da je tada vladala oštra zima, on je tražio od novih vlasti u Sarajevu da se nastavi s opskrbom djece koja su bila smještena u Vinkovcima.⁵⁴ Vlada je na njegov upit odmah uputila dva vagona ugljena i jedan vagon drva, izvršavajući i dalje obvezu koja je naslijeđena od prethodne vlade.

internatu. Te mu je novine slao studentski kolega Josip Matasović, koji je prije polazio vinkovačku gimnaziju i s Kreševljakovićem bio zajedno u pokretu „Mlada Hrvatska“. Obojica su se afirmirali između dva svjetska rata kao jedni od boljih povjesničara. Vidi: HDA, fond Josip Matasović - 1059, korespondencija, pismo Kreševljakovića upućeno Matasoviću od 26. 4. 1918., kut. 144.

⁵² NSK, fond Sladović, sv. 5, „Internat u Vinkovcima za djecu islamske vjeroispovjesti“, pismo od 31. 8. 1918, 449.

⁵³ NSK, fond Sladović, sv. 7, „Povratak djece“, 690.

⁵⁴ NSK, fond Sladović, sv. 5, 496-497.

Prema izvještajima SZO-a, nakon završetka rata ostalo je još 12.406 djece iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, dok je prema podacima koje donosi Sladović na prehrani u Hrvatskoj još ostalo 7.205 pravoslavne, 4.873 katoličke i 156 muslimanske djece.⁵⁵ Zbog toga se može zaključiti da je povratak bio ograničen i postupan. Razlog je ležao u činjenici da problem prehrane još nije bio posve riješen u Bosni i Hercegovini, a zbog siromaštva za mnogu je djecu bilo bolje ostati u Hrvatskoj. Prema Sladoviću, otišla su najmanja djeca i ona najodraslija koja više nisu htjela raditi u poljoprivredi samo za hranu i stan, nego su htjeli ostvariti zarade. Nešto drugačije poglede iznio je Basariček koji je smatrao da se situacija nakon završetka rata promijenila: „Djeca su došla na prehranu u najgroznijem stanju, kakvo se uopće dade zamisliti. Mnogi transporti dovađali su same skelete. Tako na pr. neki transporti iz Hercegovine pa onaj iz Ključa itd. Glad i stradanje čitalo se djeci iz očiju. Da nije bilo te akcije, pomro bi veliki broj djece, koja se sad fizički jaka vraća u zavičaj. Po mojem mišljenju ne treba forsirati pitanje povratka djece. Ta se stvar razvija sama po sebi. Prehrambene prilike polagano se popravljaju kroz uvoz žitarica i ostalih životnih namirnica i uslijed toga dolaze sami roditelji po svoju djecu pa je vode kući. Često se događa, da takvom prilikom odu i ostala djeca iz iste zavičajne općine. (...) Mnoga su djeca kroz to vrijeme narasla do zanata, pa su mnoga i smještena kod različitih majstora. U svakom su se slučaju djeca već gotovo posvema privikla, poprimila su i narječje dotičnog kraja, sprijateljila se s okolicom i sama se ne traže kući, dok netko ne dođe među njih iz njihovog zavičajnog kraja. (...) Stoga još jedanput naglašujem, da ne treba forsirati povratak djece. Osim toga ne izgleda lijepo, da se djeca vraćaju baš sada u vrijeme rada, pošto su ju njihovi sadanji hranitelji dosada hranili i prema prilikama oblačili. Ističem, da se dalmatinska i istarska djeca dosada uopće nijesu vraćala kućama, jer potječu većim dijelom iz krajeva,

⁵⁵ Rad Središnjeg zemaljskog odbora, *Narodna politika*, Zagreb, 2. 4. 1919., 2. i NSK, fond Sladović, sv. 7, „Povratak djece“, 686.

koji su okupirani. Ako si roditelji ili srodnici sami dođu po dijete, odvedu ga lijepo kući. Izrađeno je kod ministarstva za željeznice, da se takvoj djeci i njihovoj pratnji daje besplatna vožnja na željeznici.“⁵⁶ U pogledu pitanja povratka djece došlo je do diskusije na sjednici Oblasnog odbora i Odbora SHS žena u Zagrebu. Šilović je, kao glavni autoritet za skrb malodbonih, predlagao da se nadarena djeca šalju u srednje škole, bolesna da se upućuju u novootvorena skloništa u Hrvatskom primorju, a naročito je poticao da se ona koja ostaju razmjestite po selima i time uključe u kolonizaciju zemljišta koja su potpala pod agrarnu reformu i na taj način sudjeluju u nacionalizaciji „odnarođenih naših krajeva“.⁵⁷ Nasuprot tome, ženski odbor je poticao povratak djece, a za one koji ostaju predlagali su da se školuju za moderne zanate, na što je reagirao Šilović iznoseći tvrdnju da će oni slabiji učenici završiti kao proleter i ne će koristiti društvu. Konačno, prema izvještajima Središnjeg zemaljskog odbora, vratilo se u organizaciji Odjeljenja za socijalnu politiku u sklopu Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine tijekom ljeta 1919. oko 10.000 djece, a sljedeće godine je nastavljen povratak pod vodstvom Oblasne državne zaštite djece i mladeži iz Sarajeva. Tada je ukinut i vinkovački internat pa se i većina muslimanske djece vratila u svoj zavičaj.⁵⁸

Prema dokumentaciji koja se nalazi u Sladovićevom fondu odlučeno je da se dio djece koji je bio u takvoj mogućnosti vrati kući nakon napuštanja vinkovačkog zavoda, a oni koji su bili siročad bez roditelja ili bez kuće - njih oko 35 - trebali su se uputiti u Tuzlu i tamo se smjestiti u poseban dom. U jednom pismu koje je Kreševljaković uputio Sladoviću ističe se angažman tuzlanskog

⁵⁶ NSK, fond Sladović, sv. 7, „Povratak djece“, 687-688.

⁵⁷ Kolonizacija djece, *Narodna zaštita*, n° 9-12, 1919, 337. Ideja kolonizacije obuhvatila je i djecu iz siromašnih krajeva Hrvatske (Lika i Zagorje) koja bi bolju budućnost pronašla u plodnoj Slavoniji i Srijemu.

⁵⁸ M. Kujović, Privremeno izmještanje bosanskohercegovačke djece, 40 i 45-47.

muftije („sjajan čovjek“) oko premještanja siročadi.⁵⁹ Istaknut je i primjer dvojice gluhonijemih dječaka – Saliha Tvrtkovića i drugog „nepoznatog imena nazvanog Nezir Ljubuškić“ za koje je odlučeno da se nakon kraćeg boravka u Tuzli premjeste u Zagreb radi pohađanja Zavoda za odgoj gluhonijeme djece.⁶⁰

Briga za prehranu bosansko-hercegovačke djece nastavila se neposredno nakon završetka Prvoga svjetskog rata, jer je i dalje vladala oskudica sa živežnim namirnicima i skupoćom prehrambenih roba. Ovoga puta je bila riječ o novome davatelju pomoći. Na tragu američke vanjske politike, koja je nastojala pokazati svoj znak prijateljstva za novostvorenu jugoslavensku državu („as a testimony of friendship to Jugoslavia“), osnovana je Američka misija Crvenog križa (American Red Cross – Commission to Bosnia and Herzegovina) sa zadaćom da podijeli siromašnoj i slabo hranjenoj djeci ispod 14 godina života pojačanu hranu.⁶¹ Akcija Američke misije bila je pod nadzorom posebnog povjernika američkog Povjerenstva za balkanske države, a izvedena je u suradnji s lokalnim vlastima.

Hrana je dolazila preko Dubrovnika u Hercegovinu, gdje su se postavile posebne kuhinje za onemoćalu djecu. Kasnije je hrana bila razdijeljena po školama većih gradova Bosne i Hercegovine, izuzevši njen sjeverni dio koji je bio poljoprivredno razvijen i nije ga pogađala glad. Određen je standard jednog obroka za djecu koji se sastojao od 5 grama kakaa, 20 grama šećera i 75 grama mlijeka. Toj se količini dodavala 1,5 dl vode koja je davala jednu litru napitka. Prema procjenama, računalo se da se uspjelo brinuti za prehranu oko

⁵⁹ NSK, fond Sladović, sv. 5, 480. Pismo nosi datum: 7. srpnja 1919.

⁶⁰ NSK, fond Sladović, sv. 5, 490.

⁶¹ NSK, fond Sladović, sv. 8, Prehrana djece – American Red Cross – Commission to Bosnia and Herzegovina, 705-706. Osim djeci, hrana je davana i trudnim ženama zbog brojnih smrtnih slučajeva kod djece ispod jedne godine života.

25.000 djece.⁶² Uz to su djeca dobila kruh ili kuhanu rižu. Osim hrane, Američka misija je poslala još 65 tona stare odjeće i 7 tona starih cipela.

Premještanje djece od druge polovice 1917. na jugu Austro-Ugarske bio je rezultat kombinacije ratne situacije i pojave gladi. Središnji zemaljski odbor iz Zagreba, koji je isto tako osnovan za vrijeme rata radi humanitarnog djelovanja, brzo je reagirao na prve pozive hercegovačkih franjevaca na čelu s fra Didakom Buntićem i istovremeno uz djecu iz Bosne i Hercegovine prihvatio na području banske Hrvatske i nešto manje skupine djece iz Istre, Dalmacije i slovenskih područja. Reguliranim potezima na bilateralnoj razini između predstavnika vlasti i triju glavnih vjerskih i civilnih skupina u Bosni i Hercegovini te odbora iz Hrvatske osiguran je uspjeh ove humanitarne akcije kojim su spašeni od gladi i bijede tisuće djece. Bez većih poteškoća tom je interakcijom, od organizacije transporta do njihova smještanja i pravne zaštite, provedeno sustavno zbrinjavanje djece. Unatoč vjerskim, etničkim i kulturalnim razlikama otpremene djece, pokazalo se da je Središnji zemaljski odbor znao odgovoriti na taj izazov i pružiti odgovarajuće uvjete za nastavak života u novim sredinama. Time su bili udareni temelji za mnoga društva koji su nastavila karitativno djelovati u sljedećim razdobljima. Osim toga, često su roditelji išli s djecom i time omogućili „živahan saobraćaj“ između Bosne i Hercegovine i Hrvatske tijekom rata. Putovanje i smještaj su odgojno djelovali jer su zbrinutoj djeci proširena praktična znanja koja su sticala tijekom

⁶² Podaci American relief administration o podjeli hrane 1919. po gradovima Bosne i Hercegovine za dječju prehranu. Opskrbljeno je s 7.070 sanduka mlijeka, 387 vreća šećera, 197 vreća kaka i 160 vreća riže. Sanduk se sastojao od 48 kanti svaka s pola litre kondenziranog mlijeka, a vreća je težila 101,6 kg. Isto, 722.

školovanja. S obzirom na ishod rata, neki su sudionici akcije tvrdili da je s njom došlo do zbližavanja i spoznaje južnoslavenskog jedinstva, premda se ne može reći da je u pozadini bila neka politička ili nacionalna ideologija, već je u prvome planu bio humanitarni karakter. Bez sumnje, prigodom popularizacije akcije naglašavana je patriotska dimenzija. Kad se trebalo smještavati djecu postavljalo se pitanje: „Da vidimo tko je rodoljub?“⁶³ Time se poticalo mnoge obitelji da prihvaćaju u svoje redove djecu.

Prilog 1.

Tabela 3.1

Poimenični iskaz o muslimanskoj djeci, koja su bila u vinkovačkom internatu

		godina	rodno mjesto
1.	Karavdić Hasan	10	Hadžići-Sarajevo
2.	Karavdić Husejin	9	Hadžići-Sarajevo
3.	Begić Abdullah	11	Butmir-Sarajevo
4.	Tvrtković Salih	5	Višegrad
5.	Ljubuškić Nezir	7	Višegrad
6.	Dedić Hamid	5	Višegrad
7.	Dizdarević Nail	8	Dobrin-Višegrad
8.	Kos Mehmed	10	Višegrad
9.	Karišik Ahmed	9	Višegrad
10.	Fehrić Rašid	10	Višegrad
11.	Mešanović Hamid	11	Drinjsko-Višegrad
12.	Hasečić Bajro	13	Mioča-Višegrad
13.	Hasečić Murat	12	Mioča
14.	Ohranović Hasan	11	Klašnik-Višegrad
15.	Husović Nusret	13	Višegrad
16.	Kulović Mustafa	10	Murići-Višegrad

⁶³ Jedna uspješna akcija, *Narodna zaštita*, br. 20-21, 1917, 4.

17.	Nala Mehmed	18	Murići
18.	Beglerović Zaim	10	Repovci -Konjic
19.	Sokolović (Pašalić) Hamdija	10	Konjic
20.	Žugor Halil	12	Kljuna- Nevesinje
21.	Priganica Mustafa	4	Nevesinje
22.	Priganica Alija	5	Nevesinje
23.	Kurtović Bećir	13	Nevesinje
24.	Ramović Salih	11	Nevesinje
25.	Odobašić Šerif	12	Stolac
26.	Vranjalić Edhem	11	Stolac
27.	Bubalo Mustafa	11	Stolac
28.	Begović Huso	12	Stolac
29.	Basarić Husejin	10	Stolac
30.	Rojka Hasan	7	Stolac
31.	Habul Alija	11	Krupjela – Trebinje
32.	Selman Tahir	10	Žabica - Ljubinje
33.	Ovčina Smojo	11	Zaušje-Bileće
34.	Ovčina Sabit	11	Zaušje
35.	Ovčina Hodžo	12	Zaušje
36.	Ovčina Uzejir	9	Zaušje
37.	Avdić Murat	8	Bileća
38.	Kusturica Ismet	11	Bileća
39.	Babović Nazif	11	Prijedor-Bileće
40.	Jaganjac Ćamil	10	Kolište-Bileće
41.	Pervan Ćamil	12	Fatnica-Bileće
42.	Tehilj Hamid	13	Gacko
43.	Tehilj Zaim	11	Gacko
44.	Zvizdić Ragib	12	Gacko
45.	Biberović Ćamil	11	Gacko
46.	Dizdarević Hamid	12	Gacko
47.	Avdić Hasan	11	Gacko
48.	Buljugić Abdulah	13	Travnik
49.	Hazo Salih	12	Hazići-Glamoč
50.	Zeljковиć Uzejir	12	Glamoč

51.	Kahriman Uzejir	9	Bilići-Glamoč
52.	Halak Hasko	8	Glamoč
53.	Džaja Nedžim	10	Mateskovići-Glamoč
54.	Borčilo Hašim	7	Glamoč
55.	Husejinspahić Salih	10	Kamen-Glamoč
56.	Dedić Sulejman	6	Hazići-Glamoč
57.	Malkoć Refik	13	Šipovo-Jajce
58.	Hodžić Jusuf	12	Glogovac-Cazin
59.	Hodžić Ejub	10	Glogovac
60.	Mujić Adem	10	Glogovac
61.	Mujić Bešir	8	Glogovac
62.	Talić Redžep	6	Ostražar-Cazin
63.	Dekanović Abid	10	Cazin
64.	Džehverović Muhamed	10	Murići Cazin
65.	Voloder Sabit	7	Gacko
66.	Hebib Abid	10	Gacko
67.	Zlojić Sulejman	14	Stina – Cazin

Izvor: NSK, fond E. Sladovića, sv. 5, 467-469.

Tabela 3.2

Iskaz o djeci koja su pomrla

Osmičević Mustafa	8 godina	Cazin	18. 11. 1918.
Hasečić Šukrija	7	Višegrad	19. 11. 1918.
Voloder Osman	11	Gacko	20. 11.
Muhović Nazif	14	Gacko	20. 11.
Mahmutović Hamza	10	Ljubinja	1. 6.
Beglerović Bego	9	Konjic	3. 4.
Ćamo Ibrahim	8	Bileća	21. 5.
Bijedić Ismet	7	Bileća	22. 3.
Bajramović	8	Bileća	20. 4. 1918.

Rašid			
Morić Hakija	10	Stolac	31. 3. 1918.
Leto Mustafa	11	Stolac	17. 3. 1918.
Guće Hasan	9	Berat, Albanija	27. 3. 1918.
= 12			

Izvor: NSK, fond E. Sladovića, sv. 5, 470.

Tabela 3.3

Iskaz o djeci, koja su otišla kućama

		Kotar	Otišao kući
1.	Toskić Refik	Višegrad	13.11.1918
2.	Hanić Smajo	Višegrad	28. 8. 1918.
3.	Šuško Hasan	Višegrad	28. 4. 1918.
4.	Šuško Ibro	Višegrad	28. 4. 1918.
5.	Šuško Hasan	Višegrad	13. 11. 1918.
6.	Babić Alija	Višegrad	30. 6. 1918.
7.	Aganović Bajro	Višegrad	30. 6. 1918.
8.	Hasečić Hasib	Višegrad	28. 8. 1918.
9.	Zulović Mustafa	Višegrad	13. 11. 1918.
10.	Ljubuškić Ahmed	Višegrad	10. 12. 1918.
11.	Hasečić Arif	Višegrad	30. 6. 1918.
12.	Dželkić Mehmed	Višegrad	30. 6. 1918.
13.	Čuprija Dusmo	Višegrad	28. 4. 1918.
14.	Trtak Lutvo	Ljubinje	17. 1. 1919. (u Derventu na nauke)
15.	Morić Mujo	Ljubinje	15. 11. 1918.
16.	Morić Halil	Ljubinje	1. 10. 1918.
17.	Malkić Hakija	Ljubinje	28. 10. 1918.
18.	Nikšić Mehmed	Konjic	30. 1. 1919.
19.	Gačo Šerif	Konjic	7. 5. 1918.
20.	Gagić Alija	Konjic	18. 8. 1918.
21.	Vorišćić Edhem	Konjic	15. 1. 1919.
22.	Vorišćić Meho	Konjic	15. 1. 1919.
23.	Žugor Osman	Nevesinje	1. 11. 1919.

24.	Pilavdžić Omer	Nevesinje	28. 4. 1918.
25.	Sehović Zaim	Bileća	21. 5. 1918.
26.	Kapidžić Našid	Bileća	15. 12. 1918.
27.	Jaganac Ibro	Bileća	29. 1. 1919.
28.	Čatović Medžid	Bileća	28. 4. 1918.
29.	Vilić Čamil	Bileća	25. 5. 1918.
30.	Pervan Omer	Bileća	12. 11. 1918.
31.	Priganica Hakija	Bileća	1. 8. 1918.
32.	Ovčina Mehmed	Bileća	1. 8. 1918.
33.	Ovčina Jašar	Bileća	6. 11. 1918.
34.	Bajramović Huso	Bileća	28. 4. 1918.
35.	Bajramović Redžo	Bileća	28. 4. 1918.
36.	Ovčina Muharem	Bileća	7. 11. 1918.
37.	Ovčarina Rešid	Bileća	8. 7. 1918.
38.	Kusturica Čamil	Bileća	5. 1. 1918.
39.	Avdić Ibro	Bileća	17. 1. 1919. (bilješka: u Derventu na nauke)
40.	Smajlović Mehmed	Bileća	1. 10. 1918.
41.	Hrle Hamid	Stolac	6. 9. 1918.
42.	Čupina Ahmed	Stolac	28. 4. 1918.
43.	Jaganjac Smajo	Stolac	28. 4. 1918.
44.	Škaro Ahmed	Stolac	8. 10. 1918.
45.	Mešak Čamil	Stolac	5. 12. 1918.
46.	Basarić Šaćir	Stolac	10. 8. 1918.
47.	Obradović Asim	Stolac	10. 9. 1918.
48.	Tatarović Jusuf	Stolac	28. 4. 1918.
49.	Brklja Ismet	Stolac	10. 7. 1918.
50.	Bilal Mustafa	Stolac	10. 7. 1918.
51.	Sitrić Salko	Stolac	20. 12. 1918.
52.	Bijedić Omer	Stolac	16. 9. 1918.
53.	Ajanić Murat	Stolac	10. 11. 1918.
54.	Ajanć Dervo	Stolac	10. 11. 1918.
55.	Kusturica	Stolac	28. 4. 1918.

	Osman		
56.	Eminović Mehmed	Stolac	5. 9. 1918.
57.	Eminović Omer	Stolac	7. 12. 1918.
58.	Grljević Himzo	Stolac	5. 9. 1918.
59.	Bise Šaćir	Stolac	28. 4. 1918.
60.	Gubeljić Mehmed	Stolac	14. 8. 1918.
61.	Čakljat Mustafa	Stolac	10. 7. 1918.
62.	Ivanković Alija	Stolac	5. 11. 1918.
63.	Leto Adem	Stolac	7. 12. 1918.
64.	Hadžić Mehmed	Gacko	12. 11. 1918.
65.	Hujdur Ćamil	Gacko	12. 11. 1918.
66.	Biberović Huso	Gacko	7. 10. 1918.
67.	Tasun Mujo	Gacko	12. 9. 1918.
68.	Seferović Šaćir	Bihac	11. 11. 1918.
69.	Nuhić Ibrahim	Cazin	3. 7. 1918.
70.	Salihović Muhamed	Cazin	20. 10. 1918.
71.	Zajnić Mehmed	Cazin	25. 6. 1918.
72.	Bećirović Hasan	Bos. Novi	25. 6. 1918.
73.	Repuh Jusuf	Višegrad	20. 11. 1918.
74.	Habul Hasan	Trebinje	27. 11. 1918.
75.	Bejgić Sulejman	Petrovac	25. 6. 1918.
76.	Ferizović Mehmed	Petrovac	25. 6. 1918.
77.	Ferizović Himzo	Petrovac	25. 6. 1918.
78.	Šadić Sulejman	Ključ	25. 6. 1918.
79.	Čehić Ajka	Bos. Novi	15. 9. 1918.
80.	Mušić Smajo	Ključ	25. 6. 1918.
81.	Begić Redžep	Cazin	15. 5. 1918.
82.	Hajrović Mahmut	Bos. Krupa	15. 5. 1918.
83.	Kovačević Sulejman	Glamoč	17. 10. 1918.
84.	Zlatarević Tasin (?)	Glamoč	17. 10. 1918.

85.	Zlatarević Nail	Glamoč	17. 10. 1918.
86.	Nuhić Ahmed	Glamoč	17. 10. 1918.
87.	Borčilo Sulejman	Glamoč	20. 10. 1918.
88.	Bektić Šaćir	Travnik	26. 10. 1918.
89.	Badić Sulejman	Cazin	17. 1. 1919. (u Derventu na nauke)
90.	Harlović Zenjir	Cazin	25. 10. 1918.
91.	Halkić Halil	Cazin	25. 10. 1918.
92.	Bajrić Alija	Cazin	25. 10. 1918.
93.	Bajrić Nurija	Cazin	25. 10. 1918.
94.	Hamulić Ibrahim	Cazin	25. 10. 1918.

Izvor: NSK, fond E. Sladovića, sv. 5, 471-473.

RESCUE MISSIONS OF STARVED CHILDREN FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE WORLD WAR I: THE CASE OF COOPERATION WITH THE KINGDOM OF CROATIA AND SLAVONIA

Summary

During the World War I several rescue missions were carried out for the sake of children in the poor areas of the south-eastern part of the Austro-Hungarian territory, e.g., Bosnia-Herzegovina, Dalmatia, and Istria. In Bosnia-Herzegovina, whose borders had been the theatre of military operation against Serbia and Montenegro at the beginning of the war, this humanitarian action was led in accordance between the land governments of Croatia and Bosnia-Herzegovina, approved by army officials and organized by humanitarian associations from Zagreb established in the pre-war years that were involved in child care and protection, as well as by the Central Committee for the Defence of Families in the Wars and

of soldiers who died in combat. The authorities did not have any influence on the choice of the displaced children, some of whom had lost their fathers on the battlefields, or even both parents due to diseases or starvation. As they were Orthodox, Muslim, and Catholic, the representatives of all three confessional communities were requested to agree about children transports and their displacements in different places of municipal districts and counties in Slavonia region. In this paper special attention is paid to the Muslim children who were situated in the boarding-school in Vinkovci. According to the documents collected by Eugen Sladović, who was the under secretary of Bosnian-Herzegovinian Government at that time and officially authorized by its decree to control children's transports and schooling, one can reconstruct most of childhood education, their religious upbringing and living conditions. Sladović's papers show who participated in child care of Muslims, either from the Croatian or Bosnian-Herzegovinian side. In the end, the authors bring three lists with the personal names of Muslims children, including also the names of deceased among them and returnees to their homeland.

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

3

HISTORIJSKA MISAO, GOD. III, BR. 3, 1-470, TUZLA, 2017.